

Stanisław STĘPIEŃ

UZGODNIENIA I ROZBIEŻNOŚCI HISTORYKÓW POLSKICH I UKRAIŃSKICH NA TEMAT STOSUNKÓW POLSKO-UKRAIŃSKICH W LATACH II WOJNY ŚWIATOWEJ

W dniach od 20 do 22 maja 1998 r. odbyło się w Łucku III seminarium historyków polskich i ukraińskich poświęcone stosunkom polsko-ukraińskim w latach II wojny światowej. Podobnie jak i dwa poprzednie semina-ria, odbyło się ono pod patronatem Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej i Związku Ukraińców w Polsce¹. Stronę ukraińską reprezentowa-li: prof. dr hab. Jarosław Isajewycz (przewodniczący), prof. dr hab. Iwan Kiczuj; prof. dr hab. Konstantyn Kondratiuk, prof. dr hab. Stepan Makar-czuk, prof. dr hab. Mychajło Szwahulak, prof. dr hab. Bohdan Zabrowarnyj, doc. dr Ihor Iliuszyn, dr Kost' Bodnarenko, dr Roman Striłka, mgr Wołodymyr Chanas. Z Polski udział w seminarium wzięli: prof. dr hab. Andrzej Ajnenkiel (przewodniczący), prof. dr hab. Edmund Bakuniak, prof. dr hab. Antoni Giza, prof. dr hab. Czesław Grzelak, prof. dr hab. Andrzej Pacz-kowski, prof. dr hab. Waldemar Rezmer, dr hab. Michał Klimecki, dr Grze-gorz Motyka, dr Zbigniew Palski, dr Czesław Partacz, mgr Marcin Woź-niak. Wygłoszonych zostało 7 następujących referatów: 1/ *Działalność ukraińskich oddziałów samoobrony na ziemiach Ukrainy Zachodniej w latach II wojny światowej* (Kost' Bondarenko); 2/ *Ukraińska samoobrona na Ukrainie Zachodniej w latach 1941-1944* (Grzegorz Motyka); 3/ *Geneza i organizacja polskiej samoobrony na Wołyniu i w Małopolsce Wschodniej podczas II wojny światowej* (Michał Klimecki); 4/ *Geneza polskiej samoobrony na Wołyniu i jej rola w obronie ludności polskiej* (Roman Striłka); 5/ *Problem genezy polskiej samoobrony w Galicji Wschodniej na przykładzie Inspektoratów AK Brzeżany i Czortków* (Wo-łodymyr Chanas); 6/ *Geneza i działania bojowe 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty Armii Krajowej* (Ihor Iliuszyn); 7/ *Geneza i walki 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty AK* (Władysław Filar)².

¹ Zob. *Komunikat polsko-ukraiński na temat najnowszych dziejów obu narodów*, „Biuletyn Informacyjny Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego” 1996, nr 2, s. 75-80.

² Teksty referatów wraz z zapisem dyskusji oraz uzgodnień i rozbieżności wydała „Karta” w publikacji pt. *Polska-Ukraina. Trudne pytania*, t.3, Warszawa 1998, ss. 267.

Po długich dyskusjach zarówno po każdym z referatów jak i w czasie podsumowania seminarium obie strony przyjęły następujący komunikat zawierający zarówno uzgodnienia jak i rozbieżności w interpretacji wydarzeń z okresu II wojny światowej:

I. Ukraińska samoobrona na Ukrainie Zachodniej w latach 1941-1944

1. Pojęcie samoobrony może być różnie interpretowane. W sensie węższym przez pojęcie samoobrony możemy rozumieć te militarne formacje ukraińskie czy zorganizowane grupy ludności, które powstały do obrony życia i mienia mieszkańców danej miejscowości.

2. Do 1943 roku ukraińska samoobrona powstała w nielicznych miejscowościach Ukrainy Zachodniej i pełniła w nich funkcje porządkowe. W 1943 r. nastąpił rozwój ukraińskiej samoobrony na szeroką skalę. Była ona wówczas formowana odgórnie i pomyślana jako wsparcie działań Ukraińskiej Powstańczej Armii.

3. Samoobrona w 1943 r. nosiła różne nazwy w różnych miejscowościach. Na Wołyniu najczęściej pojawiające się nazwy to „Wolne Kozactwo”, „Kuszczone Oddziały Samoobrony” (*samooboronni kuszczowi widdiły* – SKW) i inne. W Galicji Wschodniej w 1943 r. samoobrona nosiła nazwę Ukraińska Narodowa Samoobrona, a po przeformowaniu Ukraińskiej Narodowej Samoobrony w Ukraińska Powstańczą Armię – Samooboronni Kuszczowi Widdiły. W dalszych badaniach należy się zastanowić czy Kuszczowych Oddziałów Samoobrony od momentu wejścia armii radzieckiej w 1944 roku na Ukrainę Zachodnią nie należy traktować jako nieodłączną część Ukraińskiej Powstańczej Armii.

4. Podczas okupacji niemieckiej samoobrona ukraińska występowała przeciwko akcjom pacyfikacyjnym i rekwizycyjnym, podejmowanym przez Niemców i partyzantkę sowiecką. Przeciwstawiała się też polskim akcjom zbrojnym. W ocenie historyków polskich większość akcji zaczepnych prowadzonych przez Polaków była odpowiedzią na działania Ukraińskiej Powstańczej Armii i miała charakter narodowy.

5. Zdaniem historyków polskich w latach 1943-1944 samoobrona ukraińska na Ukrainie Zachodniej wielokrotnie występowała czynnie przeciwko polskiej ludności wspomagając operacje likwidacyjne prowadzone w ramach tzw. akcji antypolskiej przez Służbę Bezpieczeństwa Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińską Powstańczą Armię. Liczba czynnych wystąpień przeciwko polskiej ludności wydaje się być wielokrotnie wyższa niż wypadków obrony przed polskimi akcjami odwetowymi. Historycy ukraińscy uważają, że powyższy problem powinien być zbadany w kontekście polityki narodowościowej Organizacji Ukraińskich Nacjo-

nalistów, Ukraińskiej Powstańczej Armii, polskiego rządu emigracyjnego i Armii Krajowej.

6. Po ponownym zajęciu Ukrainy Zachodniej przez władze sowieckie Kuszczowe Oddziały Samoobrony (SKW) wystąpiły przeciwko represjom prowadzonym przez NKWD wobec Ukraińców.

II. Geneza polskiej samoobrony na Wołyniu oraz Galicji Wschodniej i jej rola w obronie ludności polskiej.

1. Polska samoobrona działała podczas okupacji niemieckiej. Jej zadaniem była obrona życia i mienia ludności polskiej.

2. Do wiosny 1943 r. polska samoobrona powstawała samodzielnie. Od wiosny 1943 działała w ścisłym związku ze strukturami Armii Krajowej i Delegatury Rządu na Kraj.

3. Głównym przeciwnikiem była Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińska Powstańcza Armia, której część zbrojnych oddziałów przeprowadzała akcję antypolską, mającą charakter eksterminacji.

4. Działalności samoobrony polskiej i ukraińskiej towarzyszyły narastające antagonizmy narodowe i brak wzajemnej tolerancji. Obok przyczyn politycznych, na taki stan rzeczy wpłynęły wcześniejsze stosunki społeczne i gospodarcze oraz warunki życia podczas okupacji.

5. Na konflikt polsko-ukraiński wpływały w istotny sposób czynniki zewnętrzne – polityka ZSSR i Niemiec. Państwa te były zainteresowane pogłębieniem tego konfliktu.

6. Ludność polska, będąca mniejszością na omawianym obszarze (Wołyń, była Galicja Wschodnia), gromadziła się w celach samoobrony w dużych skupiskach – bazach. W pojedynczych przypadkach z baz takich podejmowano aktywność wroga wobec sąsiedniej ludności ukraińskiej.

7. Część kierownictwa OUN i miejscowych działaczy politycznych nie godziła się z eksterminacją ludności polskiej. Takie stanowisko podzielało również wielu Ukraińców, nie mogąc skutecznie ratować Polaków wobec stosowanego terroru. Była to tragedia dla obu narodów.

8. Wobec wycofywania oddziałów Armii Krajowej na zachód, pozbawiona obrony polska ludność szukała jej w organach władzy radzieckiej, prowadzącej politykę represji wobec miejscowej ludności. Przedłużało to konflikt polsko-ukraiński.

III. Geneza i walki 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty Armii Krajowej

1. Zadanie okręgu Wołyńskiego AK w ramach planu powstania powszechnego polegało na podjęciu akcji dywersyjnej i partyzanckiej na terenie Wo-

łynia w celu przerwania komunikacji i ograniczenia ruchu wojsk niemieckich. Jednocześnie na Okręg Wołyński AK nałożono obowiązek zamianifestowania przed wkraczającą Armią Czerwoną suwerenności RP i prawa do jej terytorium przedwojennego. Oddziały Armii Czerwonej należało traktować jako sprzymierzeńców i nie dopuszczać do walki z nimi.

2. Mobilizacja sił konspiracyjnych AK na Wołyniu rozpoczęła się 15 stycznia 1944 w związku z szybkim zbliżaniem się frontu wschodniego. Na koncentrację zmobilizowanych oddziałów wyznaczono dwa rejon w zachodniej części Wołynia: rejon polskiej samoobrony w Zasmykach (na południe od Kowla) i rejon samoobrony w Bielinie (na północ od Włodzimierza Wołyńskiego). Ze zmobilizowanych sił konspiracyjnych, działających oddziałów partyzanckich i części oddziałów samoobrony utworzono 27 Wołyńską Dywizję Piechoty, która osiągnęła stan ponad 6500 ludzi. 27 Wołyńska Dywizja Piechoty AK sformowana została do walki z Niemcami.

3. W okresie organizacji dywizji, który trwał do marca 1944, oddziały dywizji stoczyły szereg walk z Niemcami oraz oddziałami UPA, które – rozmieszczone w pobliżu rejonów koncentracji – stanowiły stałe zagrożenie zgromadzonej tam ludności polskiej, a także z punktu widzenia wojskowego ograniczały bazę operacyjną dywizji w walce z Niemcami. Przy tworzeniu swojej bazy operacyjnej jednostki 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty AK, niszcząc bazy UPA, podejmowały także działania, w wyniku których ponosiła straty cywilna ludność ukraińska.

4. W marcu 1944 roku dywizja nawiązała współdziałanie taktyczne z jednostkami Armii Czerwonej, bez uprzedniego porozumienia politycznego między rządem polskim i rządem Związku Sowieckiego. Zgodnie z zawartym porozumieniem dywizja w okresie od 2 do 21 kwietnia 1944 wzięła udział w operacji kowelskiej, wiążąc znaczne siły niemieckie. Po trzytygodniowych ciężkich walkach z regularnymi jednostkami niemieckimi dywizja została okrążona w lasach szackich.

5. Wyjście z tego okrążenia przez przekroczenie linii frontu nie powiodło się i część oddziałów dywizji w nocy z 9 na 10 czerwca 1944 przekroczyła między Brześciem i Włodawą rzekę Bug.

6. W drugiej dekadzie lipca 1944 oddziały dywizji po raz drugi wzięły udział w „Burzy” na Lubelszczyźnie, zajmując Firlej, Kamionkę, Lubartów, Kock i Michów. 25 lipca 1944 roku 27 Wołyńska Dywizja Piechoty została podstępnie rozbrojona pod Skobowem przez jednostki sowieckiego 29 Gwardyjskiego Korpusu Piechoty.